

Віталій САЛІЙ,
здобув. другого (магістерського) рівня вищої освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка;

Володимир САЛІЙ,
канд. пед. наук., доц. кафедри
музично-теоретичних дисциплін та інструментальної підготовки
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ХАРАКТЕРИСТИКА ЖАНРУ БАЯННОЇ СОНАТИ

У тезах проаналізовано виникнення та розвиток жанру баянної сонати на теренах України. Розглянуто жанр «сонати» у творчості українських композиторів у 70–80-х рр. ХХ ст. Визначено три умовні періоди еволюції баянної сонати.

Ключові слова: баянна соната, композиторська техніка, оригінальні баянні прийоми, «фольклорна хвиля», «новий традиціоналізм».

Музична мова сонат для баяна продовжує кращі традиції української та європейської музики. Різноманітність образності та своєрідність індивідуалізованої композиторської техніки створює безперечний інтерес для дослідження, відкриває нові можливості для розвитку творчої фантазії виконавця, і, як наслідок, збагачує новими якостями народно-виконавське мистецтво нашого часу.

Перша соната на теренах України з'являється у результаті творчої співпраці Миколи Різоля та Миколи Чайкіна в 1944 р. Соната h-moll М. Чайкіна насичена широкою образною сферою та є досить складною в технічному плані. В. Князєв підкреслює, що для неї характерна значно ущільнена фактура, поліфонізація матеріалу, що вимагає від виконавця надзвичайно високого рівня майстерності [1, с. 89].

У 70–80-х рр. ХХ ст. жанр «сонати» набуває свого розвитку у творчості таких українських композиторів, як: В. Зубицький, Ю. Шамо, В. Рунчак, М. Імханицький, О. Пушкаренко, В. Бібік, А. Гайденко та ін. Також жанр баянної сонати активно розвивається у творчості зарубіжних композиторів:

В. Балика, Вл. Золотарьова, В. Семенова, А. Кусякова, А. Нагаєва та ін. Основними орієнтирами в цей період стають:

- використання фольклорних джерел;
- поєднання фольклору із сучасними композиторськими техніками;
- винаходи та застосування нових оригінальних баянних прийомів;
- національна ментальність музичного мислення.

Фактура творів цього періоду в порівнянні з ранніми сонатами більш насичена. Композитори іноді використовують одночасно гру на готовій та виборній системах. Таку поліпластовість, полістилістику та відображення фольклорних ідей ми спостерігаємо в сонатах В. Зубицького. Неокласичні тенденції у його творчості простежуються в Сонаті № 1 (1978), що позначена впливом композиторського мислення нововіденської школи. Цикл скомпонований за принципом темпового та образно-тематичного контрасту. Аналогічно до класичної доби послідовність укладена за темповим співвідношенням «повільно-швидко». Якщо Соната № 1 має всі ознаки неокласицизму, то Соната № 2 «Слов'янська» насичена рисами неофольклоризму. Ознаки сонатності виявляємо в циклічності, масштабності, симфонізованому розвитку двох начал – танцювального та пісенно-декламаційного. У цей період в композиторській творчості з'являється змішаний стиль, який створює умови для появи індивідуальних рішень при збереженні зв'язків із традицією.

Сонати для баяна початку ХХІ ст. теж мають низку своїх особливостей. Специфічність форми, фактури, тембральності та драматургії твору ставить нелегкі завдання перед сучасним виконавцем. Незважаючи на технічні складнощі, необхідно передати образно-емоційний зміст, задуманий композитором. Драматургія сонат насичена елементами симфонізації, зокрема монотематизмом та лейтмотивністю. Відчувається сильний вплив неокласицизму, введення елементів джазу та трансформація фольклору. Композитори використовують новаторські композиційні прийоми та техніки, сонористичні та шумові ефекти, елементи театралізації. Уваги заслуговує

«Quasi-соната № 2 «Музика про життя... – спроба самоаналізу» В. Рунчака (2001), де вдало використано стереофонічні можливості інструмента. А. Сташевський у дисертації «Баянне мистецтво України: тенденції розвитку оригінальної музики та індивідуальне втілення жанрово-стильового аспекту у творчості Володимира Рунчака» зазначає, що «композитор трансформує та переосмислює традиційну схему сонати, надає їй більш масштабного звучання, виводить головні *формоутворюючі* принципи на рівень загальноформуєчих принципів організації форми» [5, с. 182]. Б. Сюта, аналізуючи її в контексті формотвірних моделей постмодернізму, пише: «У цьому чотиричастинному творі у межах константної моделі сонатності накладаються моделі сонатного циклу і сонатної форми. Перша частина циклу виконує функцію головної партії сонатної форми, друга – побічної. У третій частині суміщені функції скерцо та розробкової частини. Тут розпочинається також quasi-реприза сонатної форми. Четверта частина – спільний підсумовуючий розділ для обох контамінованих моделей» [6, с. 193].

Серед новітніх сонат можна назвати Сонату № 7 А. Кусякова, Сонату № 3 «Спогад про майбутнє» В. Семенова, Сонату № 1 А. Нижника, Сонату для акордеона М. Зелінські, Сонату-баладу Я. Олексіва та ін.

Проаналізувавши низку сонат для баяна початку ХХІ ст., визначаємо низку їх специфічних особливостей:

- багатство емоційно-образного змісту;
- драматизація інтонаційно-тематичних зв'язків між частинами циклу;
- відображення світовідчуття та світосприйняття композитора;
- синтез тональних і атональних сфер, використання лейттональностей;
- використання складних ритмічних конструкцій, поліритмія;
- темброва драматургія, сонористика, алеаторика стають одними з головних засобів художньо-образної сфери;
- поліпластовість та ущільненість фактури (оркестровість мислення).

В. Марченко стверджує, що творчі пошуки українських композиторів останньої чверті ХХ – початку ХХІ ст. зростають у рідкісній тенденції

постмодернізму, що характеризуються множинністю і альтернативністю думок, позицій, концепцій, тяжінням до стилізації, цитування творів минулих епох, іронічністю й пародіюванням [4, с. 122]. В. Козаренко підкреслює, що постмодерністичний естетично виправдати такі розмаїті явища національної культури 60–90-х рр. минулого століття як український музичний неоавангард і рудименти тоталітарного соцреалізму, «нова фольклорна хвиля» і мутаціювання в бік поміркованішої стилістики («новий традиціоналізм») [2, с. 16]. Особливості постмодернізму також розглянуті в працях Н. Корнієнко [3], М. Катуняна та В. Скімовського.

Висновки. Отож, можемо визначити три умовні періоди еволюції баянної сонати:

«1. 1950–1960-ті рр. – зародження жанру, домінування класичної форми (М. Чайкін);

2. 1970–1980 рр. – поява творів таких стильових напрямів, як неокласицизм (А. Кусяков, Вл. Золотарьов) та неофольклоризм (В. Семенов, В. Зубицький);

3. З 1990-х рр. до сьогодні – твори є виразом постмодерну та мінімалізму» [6].

Для останніх, як зазначає Б. Сюта, усталюються нові методи компонування: «змішаний стиль, монтаж музично-звукових блоків, фрагментаризм і неграматикальність, загальна тенденція до інтерпретації музичної цілісності як насиченої рядами значень ієрархічної системи, елементи якої розходяться хвилями від центральної і найменшої цілісної одиниці – звуку або ж звучання» [6, с. 110].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Князєв В.Ф. Теоретичні основи виконавської підготовки баяніста-акордеоніста. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2011. 215 с.

2. Козаренко О. В. Українська національна музична мова: генеза та сучасні тенденції розвитку: автореф. дис. ... д-ра мист.: 17.00.03 / НМАУ ім. П. І. Чайковського. Київ, 2001. 35 с.

3. Корнієнко Н. Масова й елітарна культура в «інтер'єрі» постмодернізму. *Українська художня культура*. Київ : Либідь, 1996. С. 353–365.

4. Марченко В. В. Історико-культурні виміри еволюції акордеонного мистецтва в Україні (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.) : дис. ... канд. мистецтвознавства: 26.00.01 / НАКККіМ. Київ, 2017. 211 с.

5. Сташевський А. Я. Баянне мистецтво України: тенденції розвитку оригінальної музики та індивідуальне втілення жанрово-стильового аспекту у творчості Володимира Рунчака : дис. ... канд. мистецтвознавства: 17.00.03 / НМАУ ім. П. І. Чайковського. Київ, 2004. 219 с.

6. Сюта Б. О. Музична творчість 1970–1990-х років: параметри художньої цілісності. Київ : Грамота, 2006.